

Den urkristne gudstjeneste og vår¹

Perspektiver og utfordringer

OVE CONRAD HANSSEN

1 Innledende bemerkninger

Når en antyder en sammenlikning mellom den nytestamentlige tidsalder – eller urkristendommen – og vår egen tid, får en ofte den reaksjon at urkristendommens former og ordninger ikke automatisk kan overføres til vår tid, eller gjøres til et bindende mønster for oss. Vi er nødt til å ta hensyn til den tiden vi lever i, med endrede kulturelle og sosiale forhold. Og det er naturligvis riktig. Enhver tidsalder – ja, kanskje vi etter hvert må si enhver generasjon – må arbeide med å tilrettelegge gudstjenesteliv og forkynnelse slik at vi kommuniserer med de mennesker vi er satt til å tjene blant. Det burde vel egentlig være en udiskutabel sannhet.

Problemet er imidlertid at vi i vår lutherske gudstjenestetradisjon i høy grad har latt oss binde av middelalderens modeller og idealer, med deres bakgrunn i en tilnærmet kristen enhetskultur. Det kan synes noe underlig at en kirke med reformatoriske idealer som 'sola scriptura' og 'ecclesia semper reformanda', i den grad føler seg forpliktet på en gudstjenesteform som ikke finnes i Det Nye Testamente, nemlig den stiliserte, strikte liturgiske og prestedominerte gudstjeneste. Men den er jo tusen år gammel, sier noen, vi kan vel ikke forandre på noe da? Etter min mening er problemet ikke at den er gammel, men at den ikke er gammel nok, og at den gjenspeiler en kultursituasjon som er annerledes enn både den første kristne tidsalder og vår egen tid. Det er et faktum, som kirkens ledere snart må våge å se i øynene, at oppslutningen om de tradisjonelle preste- og organistdominerte liturgiske gudstjenester er i klar tilbakegang i alle de europeiske, protestantiske kirker. Unntak finnes i en del domkirker, men forklaringen på det sy-

¹ Artikkelen baserer seg på et foredrag holdt på flere prestemøter de siste par årene. Den muntlige formen er i noen grad beholdt i artikkelen.

nes ofte å være sterke innslag av kristne mennesker som er misfornøyde med sin lokale gudstjenestefeiring, eller tilfeldig besøkende turister.

Jeg sa bevisst *protestantiske* kirker, for situasjonen er mange steder den at de romersk katolske kirker er mer fleksible i sin gudstjenestefeiring, og at liturgien der utføres på en mer ledig og uformell måte.

Nå skal det ikke være noe hovedpoeng å rette kritikk mot vår nåværende høymesse. Men vi lever i dag i en tid med så mange og så raske endringer i samfunns- og kirkeliv, at vi blir å likne med strutsen som stikker hodet i sanden og tror at problemet dermed er løst, dersom vi ikke er villige til å stille noen radikale spørsmål ved måten våre gudstjenesteordninger fungerer og kommuniserer på. Ja, for det kan vel ikke være slik at det er viktigere for oss å feire gudstjeneste etter en bestemt historisk betinget ordning, enn det er at mennesker kommer til våre gudstjenester?

Jeg skal her ikke gi meg inn på noen omfattende analyse av vår tid og de kulturelle endringer som er på gang, men kort vise til en bok av den amerikanske teolog og religionsosolog Harvey Cox. Cox ble kjent og omstridt på 60-tallet for sin bok *The secular city*², hvor han spådde at religionen snart ville dø ut i den vestlige kultur, og at kirken nå måtte forberede seg på å møte helt sekulariserte mennesker.

I sin nyeste bok fra 1994 *Fire from heaven*³ innrømmer Cox at han tok fullstendig feil, og sier at grunnen til dette var hans totale uvitenhet om den internasjonale pinsevekkelse og den frembrytende karismatiske bevegelse i de historiske kirker. Han mener nå at vi står overfor "a tidal change in the understanding of religion" (s 103), og at søkende mennesker i dag "[are] looking for a spirituality that welcomes emotions as well as ideas" (s 107). Videre skriver han om den klassiske spenning mellom orden og spontanitet og hevder at "a religion that does not recognize and make room for both, is doomed" (s 32).

Jeg har personlig en del innvendinger mot Cox' bok, men jeg tror at han aktualiserer helt vesentlige problemstillinger som går på det å forstå og å kommunisere med mennesker i vår kultur i dag.

Avslutningsvis i denne innledningsdelen vil jeg nevne tre grunner til at jeg mener det i dag er viktig å hente inspirasjon fra NT og den urkristne gudstjeneste:

² HARVEY COX: *The secular city : secularization and urbanization in theological perspective*, New York 1965.

³ HARVEY COX: *Fire from heaven : the rise of Pentecostal spirituality and reshaping of religion in the twenty-first century*, Reading, Mass. 1994.

- a) NT og urkristendommen representerer den kristne kirkes røtter. Og selv om vi ikke slavisk kan overføre former og ordninger til vår tid, finnes det her kilder som enhver senere generasjon trenger å øse av og lære av, også når det gjelder vårt gudstjenesteliv.
- b) Den postmoderne og sammensatte kultur, med stadig nye innslag av gamle og nye religiøse strømninger, som vi lever i, har en rekke likhetstrekk med den flerkulturelle og flerreligiøse kontekst som de første kristne levde i. På mange måter synes vår tids mennesker å kjenne seg bedre igjen i antikkens kultur og religion enn i middelalderens og reformasjonstidens.
- c) Det skjer i dag en "gjenoppdagelse" av erfaringsdimensjonen ved den urkristne gudstjeneste og ved det kristne liv generelt i NT. I nyere norsk forskning formuleres dette f.eks. av Karl Olav Sandnes på følgende måte: "*Ånden kan ses, høres eller merkes i nådegaver, fellesskaps erfaringer og i det at menneskers liv forandres og settes fri til å tjene andre. Ånden er for Paulus empiri. Det vil si at mennesker kan merke Ånden.*"⁴ – På en måte kan en si at utfordringen fra erfaringsdimensjonen, det å ta på alvor det hele menneske – med følelser, lengsler og behov for fellesskap, i tillegg til det forstandsmessige – er noe som i dag møter kirken både fra mennesker i vår tid og fra urkristendommen⁵.

2 Den urkristne gudstjeneste

2.1 Felles ordning fra apostlene av?

Det syn som var rådende i vide kretser opp til begynnelsen av dette århundre, at det forelå en ferdig utviklet og allment rådende gudstjenesteordning helt fra apostlene av, er det i dag ikke lenger mulig å fastholde. Snarere har vel den tyske eksegeten Rudolf Stählin rett når han sier "I begynnelsen fantes ikke uniformiteten, men en levende fylde av mangfoldighet"⁶.

⁴ KARL OLAV SANDNES: *I tidens fylde : en innføring i Paulus' teologi*, Oslo 1996, s 110.

⁵ Jf. ARNOLD BITTLINGER: "Der neutestamentliche charismatische Gottesdienst im Lichte der heutigen charismatischen Erneuerung der Kirche", *Prophetic Vocation in the New Testament and today* / Johannes Panagopoulos (ed.), Leiden 1977 (NT.S ; 45), s 186-209.

⁶ RUDOLF STÄHLIN: "Die Geschichte des christlichen Gottesdienstes von der Urkirche bis zur Gegenwart", *Leiturgia : Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*.

2.2 Felles grunnstruktur?

Det har i nyere tid vært vanlig å si at på tross av mangfoldet har det allikevel vært en viss felles struktur, eller grunnform, i gudstjenesten i de første to-tre århundreder. En av vår tids betydeligste liturgihistorikere, Paul F. Bradshaw, stiller imidlertid også spørsmål ved dette. I en artikkel om gudstjenesten i *Theologische Realenzyklopädie* skriver han:

Det blir mer og mer klart hvor stor variasjonen var også i strukturen, og dermed hvor stor frihet de enkelte menigheter hadde til å utvikle sine gudstjenester. Endog innen hver menighet var en bare delvis forpliktet på den samme form: Skriftlig fikserte liturgiske tekster var i de første tre århundreder så godt som ukjente. Gudstjenesten ble følgelig ofte improvisert og utviklet seg dermed tilsvarende fleksibelt, selv om den samtidig i høy grad var preget av den sedvane og muntlige tradisjon som den enkelte menighet mente seg å ha mottatt fra sin grunnlegger.⁷

Det synes å foreligge en klar konsensus i forskningen om en slik utstrakt fleksibilitet og variasjon i de første tre århundreder, og innen den nytestamentlige forskning har en forsøkt å beskrive utviklingen av gudstjenestelivet ved hjelp av begrepsparet 'coherence' – 'contingency'. Dette begrepsparet er særlig hentet fra den amerikanske eksegeten J. Christian Beker's paulusstudier⁸, og er søkt anvendt på gudstjenesteutviklingen av briten Ralph P. Martin⁹. Slik Martin bruker disse begrepene, betegner 'coherence' noen viktige hovedelementer i gudstjenesten som urkristendommen og den tidlige kirke hadde felles og som ofte utgjorde et gjenkjennelig mønster, mens 'contingency' betegner den fleksible anvendelse av disse elementer i ulike kontekster og situasjoner.

Bd. 1: Geschichte und Lehre des evangelischen Gottesdienstes / Karl Ferdinand Müller & Walter Blankenburg (Hrsg.), Kassel 1954, s 1-81, her s 4 [min oversettelse].

⁷ PAUL F. BRADSHAW: "Gottesdienst. IV: Alte Kirche", *TRE* Bd.14, s 39-42, her s 40 [min oversettelse].

⁸ Jf. J. CHRISTIAN BEKER: *Paul the Apostle : the triumph of God in life and thought*, Edinburgh 1989²; idem: "Recasting Pauline theology : the coherence-contingency scheme as interpretative model", *Pauline theology. Vol.1: Thessalonians, Philippians, Galatians, Philemon* / Jouette M. Bassler (ed.), Minneapolis, Minn. 1991, s 15-24.

⁹ RALPH P. MARTIN: "Patterns of worship in New Testament churches", *JSNT* 31(1989) 59-85.

Martin fremsetter følgende tese, som etter min mening kan ha mye for seg, at "*Christian Worship arose and developed within the matrix of this interplay of coherence and contingency*" (s 64).

Om vi skulle hente et annet populært begrep fra teologien i dag, kan vi si at det foregikk en kontinuerlig *kontekstualisering* av gudstjenesten, av dens struktur og former. De første kristne hadde visse sentrale ledd eller elementer som hørte hjemme i gudstjenesten, men tilretteleggelsen og utformingene av disse kunne variere fra sted til sted og fra tid til tid. Jeg tror vi kan si at dette er et generelt bilde av situasjonen i de to-tre første århundreder som gjenspeiler en utbredt konsensus i nytestamentlig og patristisk forskning.

2.3 Viktige felles innholdsmessige elementer i den urkristne og tidlige gudstjeneste

Hva kan vi så peke på av innholdsmessige elementer som synes å ha hørt med til det vi her har kalt gudstjenestens koherente side? Jeg skal ikke bruke mye tid på dette, men anslå noen synspunkter¹⁰.

Først litt til gudstjenestens jødiske bakgrunn: De første kristne var jøder og hadde sin bakgrunn i tempelgudstjenesten, samlinger i synagogen og det bønneliv som utfoldet seg i jødiske hjem. Det er derfor bred enighet om at også viktige elementer fra den jødiske tradisjon kom til å spille en sentral rolle i den kristne gudstjenestefeiring. Imidlertid er det viktig å være klar over at tidligere forskning på dette område i for høy grad har konsentrert seg om den mer stiliserte og uniforme synagogeliturgi som, under ortodoks rabbinsk innflytelse, ble utviklet etter templets fall.

Det bilde som forskningen de siste 20-30 år har tegnet av synagoge-gudstjenesten på Jesu tid, fremhever at denne var preget av større frihet og fleksibilitet enn det den senere utvikling gir inntrykk av. F.eks. var fri, spontan bønn helt vanlig, og det var stor variasjon. Bønnelivet i synagogene hadde visse fellestrekk, "but [was] not as yet restricted to any wording, structure, or liturgical form"¹¹.

¹⁰ I tillegg til nevnte artikkel av Ralph P. Martin, jf. CHARLES F.D. MOULE: *Worship in the New Testament*, Bramcote Notts 1978 (Grove liturgical study ; no. 12/13) [oppr. utgitt London 1961 (Ecumenical studies in worship)]; FERDINAND HAHN: "Gottesdienst. III: Neues Testament", *TRE* Bd.14, s 28-39. Sistnevnte artikkel gir også en omfattende litteraturoversikt.

¹¹ PAUL F. BRADSHAW: *Daily prayer in the early church : a study of the origin and early development of divine office*, London 1981 (Alcuin club collections ; 63), s 18-19.

Det de første kristne hadde med seg fra templet og synagogen, var da særlig lesning og utleggelse av gammeltestamentlige tekster, bønn og forbønn, men også gledefylt sang og dans i tilbedelsen av Herren¹². Det radikalt ny i forhold til jødedommen var bekjennelsen til Jesus fra Nasaret som Messias og Guds Sønn, tilbedelsen av Ham som den oppstandne og levende Herre, og forvissningen om at den lovede Hellige Ånd nå var virksomt tilstede i Jesu Kristi menighet.

Det ligger utenfor vårt sikte her å skjelne mellom ulike typer av gudstjenester, men med Ferdinand Hahn nevner vi følgende momenter som alle synes å ha vært viktige, selv om ikke alt dette nødvendigvis har skjedd i hver gudstjeneste¹³.

- Lesning fra Den hellige skrift, i den første tid primært GT
- Proklamasjon av evangeliet – i tilknytning til muntlig tradisjon og etter hvert ulike urkristne skrifter
- Preken – utleggelse av Skriften, men også proklamasjon av det sentrale frelseskerygma og undervisning
- Bønn og lovsang
- Åndsgaver i funksjon – særlig profetisk tale, men også andre åndutvirkede gaver
- Nattverdfeiring og bordfellesskap
- Dåp

Felles for alle gudstjenester var videre en klar *kristologisk konsentrasjon* med tilbedelse av den oppstandne Herre og forvissning om at han selv var tilstede. Videre et *eskatologisk perspektiv*, med en klar forventning om hans gjenkomst for dømme alle mennesker, og *en fellesskapsdimensjon* (*κῶινωνία*), som innebar at hver enkelt troende var delaktig og innesluttet i et fellesskap som ikke bare var rent åndelig, men omfattet hele mennesket. At dette siste ikke bare var et særtrekk ved urmenigheten i Jerusalem (jf. Apg 2,44ff), men også preget menighetene utover i den gresk-romerske verden, finner vi et eksempel på hos Tertullian:

*Se, sier de, hvor oppmerksomme de er mot hverandre (hvordan de elsker hverandre). Selv er de drevet av gjensidig hat.... Ettersom vi står sammen i sjel og sinn, nøler vi ikke med å dele våre eiendeler med hverandre. Alt har vi felles blant oss, bortsett fra våre hustruer.*¹⁴

¹² Jf. OVE CONRAD HANSSSEN: "Den urkristne gudstjeneste – en 'tjeneste ved Guds Ånd'", *TTK* 61(1990) 241-254, her s 242-243.

¹³ FERDINAND HAHN: op.cit., s 33-35.

¹⁴ Tert. *Apol.* 39 [min oversettelse].

Det er to momenter som vi videre vil ta opp vedrørende hva som var typisk og viktig ved den urkristne gudstjeneste, nemlig lekfolkets rolle og kombinasjonen av orden og frihet, eller struktur og spontanitet.

2.4 Lekfolkets rolle

I noe av den eldre tyske litteratur som var inspirert av den religionshistoriske skole, kunne en få et bilde av den urkristne gudstjeneste som en fri og demokratisk karismatisk happening uten noen slags kontroll eller ledelse. Dette bildet lar seg ikke belegge i tekstene uten at en øver vold på disse.. Det er ingen tvil om at det i de kristne menigheter helt fra begynnelsen av fantes faste tjenester og at disse også spilte en viktig rolle ved ledelsen av gudstjenesten. Vi må regne med at dette var tilfelle både i husmenighets-samlinger og i større fellessamlinger i byene.¹⁵

Men selv om det fantes et definert lederskap, forutsetter hele den nytestamentlige ekklesiologi at ulike tjenester og nådegaver var i funksjon og utfylte hverandre i gudstjenesten (Rom 12,4-8; 1 Kor 12; 14; Efes 4,11-16; 1 Pet 4,10-11).

Det er vesentlig å legge merke til at Paulus' undervisning og tilrettevisninger i 1 Kor 11-12; 14 ikke bare sikter på det som skjer i mindre husmenigheter, men på de større felles menighetssamlinger, jf. språkbruken "Når nå menigheten kommer sammen på det samme sted, ..." (11,20)¹⁶, og "Om nå hele menigheten kommer sammen, ..." (14,23).¹⁷

I denne konteksten er det 14,26 må leses:

Hva så brødre? Når dere kommer sammen, har den ene en salme, en annen har lære, én har åpenbaring, én har tungetale, en annen har tydning. Men la alt tjene til å bygge opp.

Paulus bruker her pronomenet *ἕκαστος* ("... har enhver en salme ..."). Og det er interessant å se hvor ofte dette pronomenet forekommer i sammenhenger hvor Paulus beskriver nådegaver eller tjenester (Rom 12,3; 1 Kor

¹⁵ Jf. VINCENT P. BRANICK: *The house church in the writings of Paul*, Wilmington, Del. 1989, s 20ff.

¹⁶ Min oversettelse.

¹⁷ Til vekslingen mellom sammenkomsten i husmenigheter og større felles samlinger, jf. OVE CONRAD HANSEN: "'Gud er sannelig blant dere' : om gudstjenesteliv og misjon i urkirken og den tidlige kirke", *Ad Acta : studier til Apostlenes gjerninger og urkristendommens historie : tilegnet professor Edvin Larsson på 70-årsdagen* / Reidar Hvalvik & Hans Kvalbein (red.), Oslo 1994, s 73-85, her s 74ff.

3,5; 7,7.20; 12,7.11; 14,26). Det brukes hos Paulus primært substantivisk med betydningen 'hver enkelt' eller 'enhver'.¹⁸ Denne pregnante betydning kommer fram i noen tekster i Bibelselskapets oversettelse, men f.eks. ikke her i 1 Kor 14,26.

Det er videre klart at den paulinske bruk av dette ordet her får sin spesielle mening utfra tanken om menigheten som Kristi legeme (f.eks. 1 Kor 12,12.14.18). Det å være blitt et lem på Kristi legeme, innebærer også at en har fått en nådegave eller en tjeneste (Rom 12,4-5). Og legemet vokser og bygges opp ved at hvert enkelt lem er villig til, og får mulighet til, å fungere "alt etter den oppgave som er tilmålt hver enkelt del" (Efes 4,16).

Etter min mening ville det nok være en klar feilslutning å tolke denne språkbruken slik at alle i menigheten på en eller annen måte skulle tjene i selve gudstjenesten, men vi får allikevel et inntrykk av at det i det urkristne gudstjenesteliv var et mangfold av tjenester og nådegaver som utfylte og supplerte hverandre. Forutsetningen for at dette kunne fungere, var at dette tidlige gudstjenesteliv var preget av fleksibilitet og åpenhet også for spontane, åndsvirkede ytringer.

2.5 Orden og frihet – struktur og spontanitet

I moderne bibelforskning er det særlig den sveitsiske eksegeten *Oscar Cullmann* som har løftet frem dette særpreget ved det urkristne gudstjenesteliv.¹⁹ Han hevder at det er den urkristne gudstjenestes styrke at den tillater fri gudstjenesteutøvelse og liturgisk bundethet å gå hand i hand og tjene det samme mål, nemlig menighetens oppbygging (s 33).

Også en annen ekseget som på 50-tallet skriver om gudstjenesten, Rudolf Stählin, hevder at dersom vi skal forstå Det Nye Testamente på dette område, må vi frigjøre oss fra det moderne alternativ: pneumatisk frihet eller liturgisk bundethet. NT lærer oss å se begge deler forbundet med hverandre.²⁰ Denne forståelse av den urkristne gudstjenestes særpreg er ikke på vesentlige punkter blitt bestridt. Snarere kan en si at all nyere forskning omkring den urkristne gudstjeneste, dens bakgrunn i jødedom-

¹⁸ Det typiske for den paulinske bruk beskrives i spesiallitteraturen slik: "it expresses the involvement (by call or offer) of *each individual* and makes the statement more direct and personal", FRANZ GEORG UNTERGASSMAIR: "ἕκαστος", *EDNT* Vol.1, s 404.

¹⁹ Jf. OSCAR CULLMANN: *Urchristentum und Gottesdienst*, Zürich/Stuttgart 1950² (AThANT ; 3).

²⁰ RUDOLF STÄHLIN: *Op.cit.*, s12.

men og dens utvikling i de første to-tre århundreder, bekrefter det bilde som her tegnes.

Spørsmålet er så: Har det vi her har sagt om den urkristne gudstjeneste noen relevans eller praktisk betydning for oss i dag, eller skal vi bare ta det til etterretning som interessant historisk informasjon?

3 Vår gudstjeneste anno 2001

Den strikte liturgiske gudstjenesteform vi har i Den norske Kirke i dag er et resultat av en utvikling i middelalderen, særlig fra 700/800-tallet og opp til 1200 tallet. Det ligger utenfor vårt sikte her å gå inn på sider ved denne utvikling, men vi kan konstatere at reformasjonstiden i hovedtrekk overtok middelalderens ordninger. Det var ikke gudstjenestelivet som sto øverst på dagsordenen for reformatorene. Intensjonen synes å ha vært å rense den gamle messe fra det som var uforenlig med reformatorisk teologi, og samtidig styrke elementer som salmesang og preken på morsmålet og i det hele gudstjenestens kateketisk-undervisende preg.

Allikevel finnes det ansatser til en mer radikal tenkning om gudstjenesten og beskrivelse av flere mulige gudstjenesteformer hos Martin Luther. Jeg tenker her på skriftet *Deutsche Messe* fra 1525/26²¹. Her finner vi et sterkt oppgjør med den tanke at gudstjenesteordningene har noen verdi i seg selv, og en understrekning av at ordningene må være slik at de kommuniserer med de brede lag av folket. Ordningene er ikke så viktige for dem som allerede er kristne, sier Luther, men gudstjenestene må være slik at de tjener til å lære opp de enfoldige og de unge. Han synes, med andre ord, å være svært opptatt av *kommunikasjonsaspektet* ved gudstjenesten, og han vegrer seg ikke for å sammenlikne en gudstjenesteordning med en mynt eller en sko som er blitt for gammel, og som må skiftes ut.

For ordninger skal tjene til å fremme troen og kjærligheten, de skal ikke være til skade for troen. Når de ikke lenger fyller denne sin oppgave, da er de allerede døde og borte og gjelder ikke mer. ... En ordning er en utvendig ting, og uansett hvor god den er, så kan den risikere å bli misbrukt. Men da er den ikke mer en ordning; da er den i stedet uorden. Derfor er det ingen ordning som kan bli stående og være gyldig utfra seg selv, slik man hittil har trodd om

²¹ God norsk oversettelse med kommentarer: "Den tyske messen (1525/26)", *Martin Luther: Verker i utvalg. Bd. 5* / Sigurd Hjelde, Inge Lønning & Tarald Rasmussen (utg.), Oslo 1982, s 7-39.

*de pavelige ordningene. Nei, enhver ordnings liv, verdi, kraft og nytte ligger i den rette bruken; uten den gjelder de ikke og duger ikke til noe som helst.*²²

Kanskje skulle vi våge følgende spørsmål: Ville Luther ha ment at en gudstjenesteordning som samler mindre enn 5% av kirkens dømte medlemmer til ukentlig gudstjeneste, fremdeles duger?

Jeg skal ikke forsøke å besvare dette spørsmålet. Og la meg straks gå videre med å si at jeg selv ikke på noen måte mener at vi f.eks. i Den norske kirke i dag fortest mulig bør sette i gang med å rasere våre gudstjenesteordninger. Personlig mener jeg at disse gudstjenesteformene, slik de nå er utmyntet i den siste liturgireformen, framdeles bærer med seg mye verdifullt og slitesterkt. Men jeg tror at de reformer vi har fått, ikke på noen måte har tatt på alvor *den dramatiske situasjon* vi er i med hensyn til gudstjenesteframmøtet i dag, og som etter min mening ikke lar seg bagatellisere av en kirke som fremdeles doper over 80% av befolkningen.

Selv mener jeg at det er mulig – og helt nødvendig – å lære noen vesentlige ting av den urkristne gudstjeneste, og å integrere sentrale intensjoner i denne i våre gudstjenesteordninger i dag, slik at disse blir langt mer fleksible²³. Ja, jeg vil si det så sterkt at de kirker som ikke er villige til det, langt på vei er “doomed”, for å sitere Harvey Cox²⁴.

Jeg tenker særlig på tre ting, som jeg selv ser som viktige:

- a) En mer utstrakt bruk av, og synliggjøring av, lekfolkets rolle i gudstjenesten.
- b) En større åpenhet for spontanitet gjennom friere lovsang og åndsutvikede yringer – naturligvis ikke ukritisk og uten prøving.
- c) En klarere konkretisering av legeme-tankens og omsorgsdimensjonen i menighetens liv, gjennom ulike former for forbønn.

Mye av dette behøver ikke å oppleves som så radikalt nytt, og kan i stor utstrekning tilrettelegges innenfor gjeldende liturgiske ordninger.

La meg videre understreke at slike endringer som her foreslås, ikke bør gjennomføres av presten eller menighetsstaben suverent og alene. En vei å gå kan være å tillyse samtaler om gudstjenesten, hvor ulike aldersgrupper –

²² Ibid., s 33-34.

²³ Et interessant eksempel på den diskusjon som i dag foregår blant amerikanske lutheranere, finnes i DAVID S. LUECKE: *The other story of Lutherans at worship : reclaiming our heritage of diversity*, Tempe, Ariz. 1995. Her argumenteres det sterkt for at det i den lutherske tradisjon må gis plass for et mye større mangfold i gudstjenestefeiringen.

²⁴ HARVEY COX: op.cit., s 32.

og da ikke minst de unge – får komme til orde. De som måtte motsette seg enhver forandring, bør da kunne avkreves en gjennomtenkt argumentasjon, og ikke få slippe unna med "slik har vi alltid, eventuelt aldri, gjort".

Paul F. Bradshaw nevner i en artikkel at siden liturgien i de første århundrer var "a corporate activity in which the laity had a part", så hadde lekfolket gode muligheter til å motsette seg endringer.²⁵ I dag, hvor tendensen bør være å gi lekfolket tilbake deres legitime funksjoner i gudstjenesten, bør disse kunne motiveres til å bli gode medspillere og medarbeidere i arbeidet med å gjøre gudstjenesten mer fleksibel.

Jeg avslutter med noen forsøk på konkretiseringer av de tre nevnte områdene:

- 1) Det synes å være en god regel at tekstleseren er et vanlig medlem av menigheten. Tekstleserne bør imidlertid gis hjelp og instruksjon slik at det blir god kvalitet på lesningen. Om en er på en anglikansk gudstjeneste, slår det en at både prester og lekfolk der leser tekstene mye bedre enn oss. Den enkle forklaring er at ikke minst prestene får mye hjelp og skolering til dette. Fremføringen av Markusevangeliets tekst i teatret har lært oss hvilken bærekraft tekstene har i seg selv, når de leses godt.
- 2) Når det gjelder den musikalske side ved gudstjenesten, er dette naturligvis et omfattende og ofte komplisert tema. Men både historisk og musikalsk sett er det unaturlig at orglet alene skal dominere gudstjenesten.

Det er f.eks. interessant å se hvor mye mer fleksible mange katolske gudstjenester nå er med hensyn til bruk av andre instrumenter. Og svenskene, som ofte har en sterkere liturgisk bevissthet enn oss, ligger langt foran oss i dette å ta friere lovsang i bruk i gudstjenesten. Jeg kan vise til egne erfaringer fra deltakelse på meget høykirkelige gudstjenester i Lund på 80-tallet: Der var det ikke uvanlig at organisten gikk ned fra orgelkrakken, grep sin gitar og ledet menigheten i bibelkor og enkle åndelige viser. I Gøteborg stift foreligger det nå en godkjent samling av lovsanger og enkle vers til bruk i gudstjenesten, og disse brukes flittig ikke minst under nattverden. Og ofte er det en forsangergruppe i funksjon.

²⁵ PAUL F. BRADSHAW: "Authority and freedom in the early liturgy", *Authority and freedom in liturgy* / Kenneth Stevenson (ed.), Bramcote Notts 1979 (Grove liturgical study ; no 17), s 4-10, her s 7.

Hvorfor skulle det ikke også i norske gudstjenester være mulig med en større fleksibilitet, både når det gjelder musikkformer og instrumentbruk. Det kan antydes følgende:

- a) Forsangergrupper, gjerne med noen instrumenter, til bruk på ulike måter, f.eks. til å lede an i enkle lovsanger under nattverdfeiringen.
 - b) Samling med friere sang og lovsang i forkant av selve gudstjenesten.
- 3) Frie, mer eller mindre spontane, nådegaveytringer har flere steder fått en åpen mulighet etter, eller i forlengelsen av, kunngjøringene. Et annet mulig sted for dette kunne være etter takkekollekten for nattverden, før slutningssalmen. Der hvor slike gaver begynner å komme i funksjon, er det viktig med en åpen kommunikasjon og samtale om hvordan det best kan fungere.
- 4) Et meget viktig område er bønnens og forbønnens plass. Her åpner Forbønn IV opp for en mye større fleksibilitet og for en utstrakt bruk av leke forbedere.
- a) Hvorfor ikke ha et bønnevalg, eller grupper, som får ansvar for å forberede kirkebønnen, slik at denne i tillegg til faste og generelle ledd også i mye større utstrekning kan gjenspeile aktuelle sider ved menighetens liv, ved lokalsamfunnet og ved verdenssituasjonen?
 - b) Hva med å plassere et par høytalere ulike steder i kirken og fordele kirkebønnens ledd, pluss noen aktuelt formulerte bønnemner, på noen lekfolk som ber sine deler av bønnen fra disse ulike posisjoner? Dette kan gi et sterkere inntrykk av at det dreier seg om menighetens, og ikke bare prestens, forbønn
 - c) Hvorfor ikke også åpne opp for konkret forbønn, eventuelt også med salving og forbønn for syke? Dette bør forberedes ved undervisning og motivering utfra den bibelske legeme-tenkning om menigheten, "... vi er hverandres lemmer" (Rom 12,5), "For om ett lem lider, lider alle de andre med." (1 Kor 12,26)

Jeg kan ikke se noe holdbart argument mot at menighetens legemekarakter og karakter av omsorgsfellesskap skulle kunne konkretiseres ved at mennesker kommer frem og kneler ved alterringen. Argumenter ut fra tradisjon, sedvane og folkekirkelige hensyn bør her prøves ut fra spørsmålet om vi har en annen forståelse av hva gudstjeneste er, enn urkristendommen.

Et motargument er at mennesker er redde for å synliggjøre at de trenger forbønn. Her ligger det stor utfordring i å motarbeide vår fasadereligiøsitet og våre fariseiske tilbøyeligheter til å late som om alt er vel, også når det ikke er det. Muligheten for personlig forbønn i gudstjenesten kan således hjelpe til å demonstrere at det

er legitimt å vise svakhet og å ha behov for hjelp både fra Gud og mennesker. Vi bør kunne lære å innrømme overfor hverandre at vi alle fra tid til annen sliter med problemer og vanskeligheter, og at det ligger stor styrke og hjelp i det å kunne få forbønn i menigheten. Et mål for enhver menighet burde, etter min mening, være å utvikle små forbønnsteam av erfarne leke forbedere som kan ta del i forbønnen.

En kan her naturligvis diskutere om slik forbønn best skjer i forlengelsen av gudstjenesten. Men en mister da det aspekt at det er hele menigheten som ber. Allikevel kan dette mange steder være en fordel, både utfra et tidsaspekt og utfra det hensyn at fokuseringen på enkeltpersoner som søker forbønn, blir mindre. – Noen steder er det blitt naturlig at store deler av menigheten sitter igjen og engasjerer seg i forbønnen, selv om gudstjenesten eller møtet formelt er avsluttet. Det kan da også være ønskelig, av diskresjons-hensyn, at det lyder dempet musikk eller lovsang mens forbønnen foregår.

4 Kort konklusjon

La meg igjen gjenta at det ikke er min intensjon å rasere den liturgiske gudstjeneste. Intensjonen er å gjøre den mer tilgjengelig i en kultursituasjon som, særlig i bysamfunnene, er radikalt endret. Samtidig ønsker jeg å minne om det reformatoriske prinsipp at kirken stadig må reformeres. Det må også gjelde gudstjenesteordningene. Når en sko er utgått, må vi skaffe en ny, sier reformatoren. Og selv om vi ikke kan overføre den nytestamentlige eller urkristne gudstjeneste direkte til vår tid, finnes det likevel noen viktige prinsipper som vi kan ta opp og søke å lære av. En variert bruk av leke medarbeidere, og villigheten til å la faste og mere spontane innslag få gå hand i hand, er etter min mening slike helt grunnleggende prinsipper, som fundamentalt gjenspeiler både den nytestamentlige ekklesiologi og pneumatologi.